

ХУДОЖНЯ ГРАФІКА ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки та мистецької практики постає проблема формування творчої особистості майбутнього вчителя образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в системі художньо-педагогічної освіти, що склалася в роки незалежності України.

У процесі художньо-педагогічної підготовки фахівців для загальноосвітніх шкіл важливе місце належить мистецтву графіки як одному з основних видів образотворчого мистецтва. Художня графіка як самостійний вид образотворчого мистецтва і самостійна навчальна дисципліна має значний освітньо-виховний вплив на культурно-професійне становлення особистості вчителя образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, розвиток його креативних здатностей. Тому державним "Стандартом педагогічної освіти України" особлива увага приділяється дисципліні "Художня графіка", вона входить до професійно орієнтованих дисциплін мистецького циклу навчального плану. Професійна підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва з графіки є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу на художньо-графічному факультеті педагогічних навчальних закладів. Зміст навчання основ образотворчого мистецтва забезпечується освітньо-професійною програмою підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів за спеціальністю "Образотворче мистецтво" та положеннями освітньо-кваліфікаційної характеристики майбутнього вчителя образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

Отже, новий зміст та ускладнення вимог до художньо-педагогічної підготовки вчителів у галузі мистецької освіти потребує наукового розгляду питань методичного забезпечення процесу художнього навчання основ мистецтва графіки як академічної дисципліни.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень у галузі мистецької освіти, художньої педагогіки та змісту навчальних планів підготовки фахівців для загальноосвітніх шкіл засвідчує, що у вирішенні окресленої проблеми важлива роль відводиться художньо-графічним (художньо-педагогічним) факультетам та відділенням. Сучасні психологічна й педагогічна науки розглядають художньо-педагогічну підготовку майбутніх учителів образотворчого мистецтва як цілеспрямовані способи дій, наслідком яких є творення в конкретній сфері діяльності на основі засвоєння існуючого багатства художньої культури. У працях учених Ю. Азарова, В.Бондаревської, Б. Гершунського, І. Зязюна, Н. Кічук, О.Рудницької, Г.Сагач, С. Симоненко, О. Чебикіна та ін. визначені основні аспекти психолого-педагогічних умов організації та здійснення процесу професійної підготовки студентів. З позицій педагогіки мистецької освіти, аналіз праць Г.Беди, С. Ігнат'єва, В. Кузіна, С.Ломова, М.Резніченка, О. Риндіна, Є. Шорохова, а також дисертаційних досліджень В. Григор'єва, О.Макарової, Т.Міхової, О. Кайдановської, І.Пастиря, О.Ткачука, В.Щербини та ін. підтверджує доцільність наукового розгляду змісту художньо-графічної діяльності в процесі підготовки майбутніх учителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, котра в сукупності з іншими дисциплінами мистецького циклу забезпечується навчальним предметом "Художня графіка" [5]. Наукове дослідження теоретичних і прикладних аспектів психології візуального мислення С. Симоненко та матеріали навчальних посібників, підготовлених М. Безчастним є важливою концептуальною ідеєю для розгляду окресленої проблеми [1, 4].

Метою даної публікації є визначення складових змісту дисципліни "Художня графіка" як академічної дисципліни та дидактичних умов навчально-творчої діяльності студентів у процесі художньо-графічної підготовки майбутніх учителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

Результати дослідження складових програм з художньої графіки, укладених педагогами різних навчальних закладів педагогічної освіти, їх структурно-змістових параметрів і тих дидактичних умов та психолого-педагогічних, методичних і художніх факторів показали, що в основному відсутні дидактичні умови формування якісного рівня художньо-графічної підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів педагогічної освіти. Мізерний обсяг годин, відсутність узгодженості теоретичних положень з практичними заняттями, догматична абсолютизація окремих законів та принципів композиції, відірваність формальних вправ на практичних заняттях від загального погляду на композицію в цілому, як внутрішню структуру художнього формування засобами графіки, відсутність чітко визначеної мети і завдань програм, відсутність методичних технологій, що забезпечують процес навчання-учіння основ мистецтва графіки з позицій дидактичних принципів, а також комплексного, міжпредметного розгляду питань художньо-графічної діяльності студентів та завдань формування і розвитку художньо-образного, композиційного мислення та "мислення в матеріалі", окреслили завдання нашого дослідження у вирішенні кола питань щодо наукового обґрунтування змісту курсу навчальної дисципліни "Художня графіка".

Проведений нами констатуючий та формуючий експерименти засвідчили, що доцільною в системі художньо-педагогічної освіти є академічна дисципліна "Художня графіка", побудова її програми зі структурно-змістовними складовими, метою якої має бути підготовка студентів у галузі графічної композиції, що надає можливість залучити їх до творчої та ремісничої сторін графічного мистецтва, сформуванню розуміння психологічних основ зорового сприйняття, композиційного, графічного та образного мислення, а також "мислення в матеріалі" (відчуття специфіки зображальних можливостей графічного матеріалу: соус, сепія, олівець, вугілля тощо). Усвідомлення суті творчого процесу зсередини при роботі над композицією в графічних техніках, про що засвідчили результати формуючого експерименту, забезпечується дидактичними умовами процесу пізнання творчої діяльності як розумово-практичних способів дій на рівні творчо-технологічного та художньо-образного відтворення дійсності і явищ реального світу, і є базою для розвитку здатності особистості до професійної діяльності.

Таким чином, на основі структурно-функціонального аналізу нами визначено коло дидактичних передумов академічної підготовки на заняттях з навчальної дисципліни "Художня графіка". Вони зумовлюються теоретичним та практичним матеріалом програми. До педагогічної технології та методики художнього навчання нами введено навчальний матеріал, на основі якого розглядаються питання з основ загальної теорії композиції, яка дає найбільш фундаментальне уявлення про роботу на зображальній площині; специфіки графічних технік та матеріалів, що зумовлюють вибір художньо-творчого методу створення композиції; специфічних основ графічної композиції, що дозволяє реально відтворити положення загальної теорії в конкретних формах вибраного матеріалу, тобто виразити форму арсеналом художніх засобів графіки. Отже, перш за все теоретичний матеріал програми забезпечує з позиції концептуальної ідеї національної освіти процес пізнання-навчання за програмним практичним матеріалом. Питання з основ загальної теорії композиції, графічної техніки та основ графічної композиції розглядаються послідовно. Знання їх водночас закріплюються в практичній роботі на заняттях та у творчій діяльності студентів. Таким чином, у вирішенні завдань визначеної дидактичної передумови нами окреслено коло доцільних питань теоретичного матеріалу, а саме:

1. Мистецтво як форма художнього сприйняття світу. Просторовість, зображальність та зоровість. Діалектичне протиріччя рухового та зорового сприйняття.
2. Конструкція та композиція.
3. Типи зображальних поверхонь: рухомо-дотична, рухомо-зорова та зорова.
4. Системи проектування простору світу в залежності від вибраного типу зображальної поверхні.
5. Історичний огляд розвитку та видозміни систем проектування на зображальній поверхні, від наскального зображення до наших днів, як найважливішого фактору, що формує внутрішню форму художнього твору, а відповідно і композицію.

6. Закони, принципи та засоби композиції.
7. Психологічні закони організації уваги глядача.
8. Контроль та аналіз композиційних побудов (гармонії композиції) методом "золотого перетину".
9. Графіка унікальна та друкowana. Умовність графічних засобів та їх ретельний підбір у відповідності з типами зображальних поверхонь та структурно-функціонального призначення композиції.
10. Види унікальної (оригінальної) графіки та її образотворчі засоби, пов'язані зі змістом композиції або завдання та "мисленням у матеріалі".
11. Види друкowanej графіки за способом друку і вибір композиційних принципів та засобів, що дозволяють найбільш яскраво створити художній образ.
12. Творчо-технологічні особливості різноманітних видів графіки.
13. Обмеженість та специфічність графічних зображальних прийомів та їх вплив на трансформацію теорії композиції.
14. Специфічні способи формування стилю в графічному творі.
15. Функціонально-структурний аналіз графічних композицій.
16. Проблеми вирішення просторово-часових співвідношень у графічній композиції. Геометрично протилежні зображення в графіці та специфіка їхнього застосування.

Аналіз результатів дослідження показав, що основна складність засвоєння програмного матеріалу полягає не в лекційному курсі, а в практичних заняттях, тому що єдиний спосіб відпрацювати "мислення в матеріалі" – це систематичне виконання вправ та завдань, що закріплюють теоретичний матеріал. "Мислення в матеріалі" не що інше, як можливість передбачення кінцевого результату композиції, яка може бути створена тільки при напрацюванні усвідомлених розумово-практичних способів дій, системи графічних умінь і навичок як наявності професійної здатності [3]. Тому особлива увага програмою приділяється практичним заняттям, зміст яких спрямовано на формування системи умінь зображати різними графічними матеріалами, тобто за допомогою графічних технік передавати фактуру, матеріальність, різноманітний стан природи, досконало використовувати виразні можливості художніх прийомів та способів графічного формування образу. Такий методичний підхід до художнього навчання основ мистецтва графіки зумовлений тим, що в кожній художньо-графічній техніці свої, тільки їй дані зображальні і виражальні можливості. Вибір техніки тісно пов'язаний з вибором інструментів і матеріалів, що впливає на виразність зображення та візуальне мислення й художнє сприйняття образу.

Аналіз професійного росту студентів у галузі мистецтва графіки доводить, що студенти недостатньо або зовсім не піклуються про свою образотворчо-технічну майстерність, користуючись лише незначною кількістю прийомів, які були їм запропоновані на початку навчання, або тими, що віддзеркалюють їх природні нахили та уподобання. Згодом це приводить до жорсткого закріплення обмеженої кількості рухових навичок і технічних прийомів, їх постійного домінування в навчальних і творчих роботах, не виправданій однобічності їх застосування в графічних композиціях. І як результат - формується мовнографічний стереотип та обмеженість художнього, композиційного мислення студента, зупиняється якісне зростання "мислення в матеріалі". Неуважність до техніки графічного зображення згодом стає звичкою, від якої дуже складно відмовитись. І якщо в початкових завданнях поверховість технічних знань певною мірою є закономірною, то в наступних, більш складних роботах, мовна однообразність та технічна недосконалість робить неможливим реалізацію самого творчого вирішення композиції в художньо-графічній діяльності.

Практичне оволодіння основами мистецтва графіки студентами 1-6 курсів художньо-графічного факультету (ХГФ) педагогічних університетів дозволяє професійно використовувати цей вид мистецтва в педагогічній та художньо-творчій діяльності. Оволодіння графічними техніками є ґрунтовною частиною методичної системи навчання в процесі художньо-графічної підготовки студентів. Саме ці аспекти і роблять проблему вивчення технік оригінальної графіки основоположною в процесі художньо-графічної підготовки майбутніх учителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва за напрямом "педагогічна освіта".

Теоретичний матеріал, практичні завдання, вправи, зміст натурних постановок, вибір пейзажних мотивів, тематика індивідуально-творчих проєктів тощо, сформовано за змістовими модулями для кожного семестру. Вони забезпечують весь курс художньо-графічної підготовки студентів з урахуванням особисто-орієнтованого навчання та національних пріоритетів художньо-педагогічної освіти, адаптованої до європейської системи освіти, що задекларована Болонською угодою.

Змістові модулі спрямовані на:

- засвоєння необхідних понять у галузі оригінальної графіки, їх відповідного змісту та взаємозалежності;
- опанування знань про засоби та прийоми графічного зображення, їхній обсяг, характер звучання та образотворче значення;
- використання матеріалів та інструментів з їх фізичними властивостями та виражально-зображальними можливостями;
- розвиток необхідних у графічному зображенні рухових функцій пальців, кисті та руки в цілому, формуванні рухових навичок;
- оволодіння системними прийомами нанесення графічного матеріалу на папір;
- практичне ознайомлення з матеріалами оригінальної та друкowanej графіки, технічними прийомами та способами роботи з ними;
- розвиток творчого, художньо-образного, графічного, композиційного мислення та "мислення в матеріалі".

Перша частина курсу вбирає в себе теоретичні та практичні заняття. Вона передбачає опанування науково-теоретичними основами художньої графіки, тобто знаннями, а також оволодіння практичними вміннями, навичками та прийомами графічного зображення в художніх техніках оригінальної або друкowanej графіки в процесі виконання формально-технічних вправ, композиційних фраз, створенні графічних композицій з природи, за уявленням тощо.

Друга частина курсу включає індивідуально-творчу роботу. Вона передбачає практичну реалізацію навчальних досягнень у самостійній художньо-творчій діяльності. Творча робота у формі графічної композиції за змістовими модулями виконується в будь-якій техніці художньої графіки, що вивчається на конкретному етапі навчання і оцінюється за шкалою ECTS.

Третя частина курсу передбачає тестування за темами, що вивчалися за конкретним змістовим модулем дисципліни у формі виконання практичних тестів-завдань у встановлений термін.

Така побудова курсу навчання зумовлена тим, що практичне ознайомлення з особливостями технік художньої графіки можливо саме під час творення цілісного зображення графічними матеріалами з точки зору художньої техніки та технології цього процесу. Саме така робота дозволяє практично сформувати візуальне мислення, "руками" відчувати матеріал, його графічно-зображальні можливості, наочно сприйняти специфічний характер його звучання та скласти таким чином загальне уявлення про матеріал, спільні риси та відмінності техніки роботи з ним. До того ж, окреслена побудова курсу створює передумови розвитку візуального мислення, а також є особливою педагогічною умовою закріплення та розвитку набутих знань, навичок та прийомів художньої графіки в практичній образотворчій діяльності як педагога і художника.

Оволодіння основами художньої графіки в навчальному процесі є послідовним у структурно-логічному та міжпредметному взаємозв'язку зі спеціальними мистецькими дисциплінами, що надає можливість на досить високому рівневі отримати знання та придбати професійні практичні навички для подальшої творчої художньо-педагогічної діяльності.

Кожне завдання, індивідуальна творча робота та тестування оцінюються за критеріями, що визначають рівень навчальних досягнень у відповідності до вимог кредитно-модульної системи організації процесу навчання, модель якого

була розроблена Європейською комісією, Радою Європи та UNESCO/CEPES, яка містить інформацію про результати навчання й освіти молодого спеціаліста [2].

Структура навчально-творчої діяльності студентів за курсом дисципліни "Художня графіка" тепер поєднує такі основні напрями:

1. Теоретичну підготовку з основ мистецтва оригінальної графіки, експрес-кологвіуми, практичні тести-завдання.
2. Практичну роботу (навчальні завдання, вправи, навчально-творчі та індивідуальні творчі роботи).
3. Навчально-творчу діяльність у період проходження плернерної практики.
4. Методичну підготовку (практика в школі, написання реферату та виконання наочності за темою шкільної програми з графіки).
5. Самостійну роботу студентів, створення творчої роботи за індивідуальним проектом, виконання курсової та кваліфікаційної роботи.

Висновки. Комплекс визначених нами базових питань, структури змісту практичної діяльності курсу дисципліни "Художня графіка" становлять основу формування професійної художньо-графічної майстерності студента. Програмні навчально-практичні завдання ми розглядаємо як обов'язковий мінімум для професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва й будь-якої спеціалізації. При вирішенні завдань курсу художньо-графічної підготовки важливо зберігати дидактичні засади художнього навчання, формувати "мислення в матеріалі", композиційне, графічне та художньо-образне мислення.

Перш за все практичні вправи потрібно орієнтувати на розвиток творчих здібностей студентів у процесі цілеспрямованого засвоєння графічних прийомів, способів зображення та художньої системи формоутворення при створенні композиції. У процесі вивчення художніх технік мистецтва графіки необхідно застосовувати метод послідовного засвоєння графічної художньо-образної системи створення композиції. Важливо приділяти увагу культурі навчання-пізнання, учіння й головному принципу дидактики художньої педагогіки – принципу наочного навчання. Відтак, організація занять починає найповніше сприяти індивідуалізації навчання студента, котрий після завершення курсу навчання повинен:

- знати основні етапи розвитку мистецтва художньої графіки в історіографічному аспекті, основні аспекти теорії та практики графіки як виду образотворчого мистецтва;
- володіти способами та прийомами графічного відображення об'єктів та явищ дійсності та творчим методом втілення задуму в художньо-образну структуру композиції;
- уміти використовувати зображальні та виразні засоби художніх матеріалів, графічних технік, їх палітру у вирішенні завдань навчальної чи творчої роботи;
- уміти розкривати особливості графічної мови, уміти аналізувати твори митців графіки;
- методично оформлювати процес художнього навчання учнів у процесі їхньої графічної діяльності.

Дидактичний аспект навчання основ художньої графіки базується на тих же основних педагогічних принципах, що і викладання будь-якого іншого навчального курсу дисциплін мистецького циклу.

Отже, у процесі наукового дослідження нами був розроблений зміст складових курсу навчальної дисципліни "Художня графіка". Апробація її в системі художньо-педагогічної освіти показала ефективність запропонованого структурно-функціонального матеріалу програми та визначених дидактичних умов художньо-графічної підготовки майбутніх учителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва. Майже 90 % студентів мають достатньо високий рівень художньо-творчих досягнень у галузі мистецтва графіки.

У графіці основним засобом зображення є малюнок, виконаний будь-яким матеріалом чи інструментами. Тому оволодіння мистецтвом графічного малюнка потребує розробок спеціальних методик навчання. У першу чергу, це - навчання основ графічного формоутворення та технології виконання композиції в матеріалі. В основі процесу навчання має бути система вправ, націлених на формування навичок та вмінь графічного відтворення об'єктів зображення, тобто оволодіння прийомами та способами виразного малюнка в техніках оригінальної чи друкованої графіки, що оформлюють художній образ у композиції твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бесчастнов Н.П.* Черно-белая графика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений, обучающихся по специальности "Художественное проектирование изделий текстильной промышленности" / Н.П. Бесчастнов. – М., 2005.
2. Болонський процес: Документи / Укладачі: З.І. Тимошенко, А.М. Грекова, Ю.А.Гапон, Ю.А.Палеха. – К., Вид-во Європ. ун-ту, 2004.
3. *Резніченко М.І.* Художньо-прикладна графіка. Програма для студентів педуніверситетів / М.І. Резніченко. – Львів, 2002.
4. *Симоненко С.М.* Визуальное мышление и художественно-графическое творчество / С.М. Симоненко. – Одесса : ОДПИ; Деп. в ГНТБ Украины, 1994.
5. Совершенствование профессиональной и методической подготовки студентов художественно-графических факультетов педагогических вузов: Материалы Всесоюзного семинара-совещания заведующих кафедрами изобразительного искусства, ноябрь, 1987. –Р.-на-Дону: РГПИ, 1989.

Подано до редакції 15.07.09

РЕЗЮМЕ

В статті розглядаються дидактичні умови навчально-творчої діяльності студентів у процесі художньо-графічної підготовки майбутніх учителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

Ключові слова: дидактичні умови, художньо-графічна підготовка.

Я.Н. Твердохлебова

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ГРАФИКА КАК УЧЕБНАЯ ДИСЦИПЛИНА ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются дидактические условия учебно-творческой деятельности студентов в процессе художественно-графической подготовки будущих учителей изобразительного и декоративно-прикладного искусства.

Ключевые слова: дидактические условия, художественно-графическая подготовка.

Ya. Tverdohlibova

GRAPHIC ARTS AS AN EDUCATIONAL SUBJECT IN TERMS OF TRAINING TEACHERS OF FINE, DECORATIVE AND APPLIED ARTS

SUMMARY

The article analyzes some didactic conditions of students' educational and creative activity in the process of graphic arts training of future teachers of fine, applied and decorative arts.

Keywords: didactic conditions, graphic arts training.
